

RECENZIJE

DR LJUBOMIR PALIGORIĆ: POLITIČKE DOKTRINE LEVICE U LATINSKOJ AMERICI INSTITUT ZA MEĐUNARODNI RADNIČKI POKRET, BEOGRAD, 1972.

Ova je studija obrađena u okviru Instituta za međunarodni radnički pokret *Osobnosti i kontroverzije socijalističkih procesa u savremenom svetu*.

Već u uvodnom dijelu (11-20) autor naglašava da se Latinska Amerika, sudeći po intenzitetu socijalnih i političkih previranja, nalazi na raskršću putova svog daljnjeg razvitka. Naime, radi se o krizi suvremenog društveno-ekonomskog sustava u čijoj osnovi leže protuslovlja koja nagovješćuju mogućnost njihova revolucionarnog razrješenja. U tom kontekstu Paligorić i razmatra političke doktrine latinskoameričke ljevice. Njegov rad želi dati sistematizaciju političkih pokreta i koncepcija koje sadrže zahtjev za promjenom postojećih društvenih sustava (riječ je o dvije osnovne struje: buržoasko-reformističkoj i socijalističkoj). Drugi osnovni cilj rada analiza je političkih koncepcija onog dijela latinskoameričke ljevice koji se zalaže za socijalistički preobražaj društva.

Rad je podijeljen u tri dijela. U prvom (21-160) su predmet razmatranja izvori krize društveno-ekonomskog i političkog sustava, pa u vezi s tim autor polazi od osobitosti razvoja latinskoameričkog društva i karaktera borbe za oslobođenje, konstatirajući da su tri historijska događaja dala pečat razvoju svih latinskoameričkih zemalja: osvajanja, stjecanje nezavisnosti i uključivanje u sustav međunarodne podjele rada (kapitalističkog tržišta). Govoreći o društveno-ekonomskoj strukturi u uvjetima političke neovisnosti, ističe da je razdoblje formiranja latinskoameričkih republika predstavljalo u osnovi njihovo uključivanje u sustav međunarodnih kapitalističkih odnosa. Na taj način u »republici«, koja je ostvarila samo formalnu političku neovisnost, proizmijenjen je samo tip

ovisnosti, a Latinska Amerika u cjelini postala je »dopunsko« područje kapitala (uglavnom sjevernoameričkog). Tako dolazi do odlijevanja kapitala u obliku profita, što pokazuje i činjenica da je dobit stranog kapitala veća od ulaganja u investicije. Uz ovisni položaj strani kapital diktira i monokulturni razvitak latinskoameričkih zemalja.

U vezi s krizom političkog sustava autor traži odgovor na pitanje: što čini društvenu bit i sadržaj čestih socijalnih potresa? Tražeći odgovor, Paligorić pristupa razmatranju odnosa političkih snaga, konstatirajući da su glavni nosioci političke moći veleposjednička aristokracija, trgovačka, finansijska i industrijska buržoazija. Neposredni nosioci političke moći su političke partije (samo u razvijenim političkim strukturama) i razne interesne grupe, pri čemu je ponekad teško napraviti razliku između jednih i drugih. Strani kapital i razne organizacije u mnogome utječu na politički život. Tako je katolička crkva znatan čimbenik političke moći, ali je relevantno da se dio katoličkog klera, uglavnom niže, odlučno postavlja u odnos prema konkretnim socijalnim prilikama i prerašta u snagu progresivnog utjecaja blisku antiimperijalističkim narodnim pokretima. I armija je utjecajan čimbenik u politici i političkom sustavu, pa autor razmatra historijsku genezu njezina upletanja u politički život i, posebno, militarizam i kaudiljizam (koji zapravo znači odsutnost svakog političkog programa, legitimnih metoda borbe, zakonitosti, pravila političke igre itd.). Stoga kaudiljizam treba shvatiti kao pretorijanizam i kao autorsku državnu vlast vojno-birokratskog tipa čija je socijalna priroda sačuvala feudalne elemente. Postavlja se pitanje kako to da mase ponekad pružaju podršku režimima izrazitog kaudiljizma? Čini se da je tome uzrok nepostojanje demokratske tradicije, pri čemu se armija javlja kao »nacionalni spasilac« koji stupa u akciju »kada stvari ne idu dobro« i kada vlada »ne tu-mači nacionalnu stvarnost«.

Latinskoamerički republikanski sustavi našli su svoj uzor u Sjedinjenim Američkim Državama, ali je za njih karakteristično jačanje egzekutive i birokratskog centralizma. U stvari, predsjednički sustav mehanički je prenesen u uvjete nerazvijenih zemalja, pa tu daleko više dolaze do izražaja njegove slabosti. Tako izvršna vlast ponegdje uzurpira zakonodavne prerogative, proglašava »vanredno stanje«, suspendira ustavne garancije i ograničava građanske slobode.

Autor zatim razmatra politički sustav Cube, i to stoga što kubanska revolucija »ulaže napore da svoj socijalistički sistem postavi na autentično kubanske političke i pravne osnove« (138). Pri tom konstatira da ona još nije pravno i institucionalno uobličila svoj politički sustav. Za to vidi uzroke u ekonomskim i političkim poteškoćama sa strane, koje su uvjetovale pomicanje težišta političke moći na vojne čimbenike. Drugi je uzrok u tome što revolucija nije izbacila autentično kubansku organizaciju revolucionarne vlasti.

U drugom dijelu (161-415) riječ je o političkim koncepcijama o društvenom preobražaju u pokretima latinskoameričke ljevice. Uvodna razmatranja posvećena su političkim doktrinama u doba kolonija i borbe za neovisnost, uz konstataciju da se idejna osnova borbe za neovisnost počela formirati kroz pobune Indijanaca i misao njihovih teologa, a konkretan izraz dobila preko učenja koja su dopirala iz Evrope (167). Taj proces je spor, ali potkraj osamnaestog stoljeća prodiru i buržoasko ideje. Rat za neovisnost vođen pod parolama buržoaskog liberalizma rođenog u Evropi. Originalnosti u tom pogledu gotovo i nije bilo. Ipak, u borbi za emancipaciju treba spomenuti dva pokreta: domorodačkocrnački i kreolski.

U okviru liberalističkih shvaćanja javlja se sredinom XIX. stoljeća nova i originalna struja, koja je dobila izraz u pokretu »Mlada Argentina«, nastojeći dati novi sadržaj neovisnosti. U vezi s tim javlja se i kritika kopiranja evropskih političkih iskustava i učenja. Tako najistaknutiji predstavnik mladoargentinnaca Echeverria Estéban objavljuje godine 1846. program *Socijalističko učenje majske revolucije* (riječ je o argentinskoj revoluciji iz godine 1810), u kojem je prvi put u ovom dijelu svijeta iznesena socijalistička misao bez obzira na njezin utopijski karakter. Borba protiv imperi-

jalizma, koji se ovdje nadovezao na feudalno ugnjetavanje, postaje važno pitanje revolucionarno-demokratske misli (Tobias Barreto, Gonzales Prada Manuel, Marti José). U tijeku XX. stoljeća antiimperijalizam, kao forma nacional-kapitalizma, postaje karakteristična pojava. Nakon toga javlja se nacional-socijalizam i razne struje buržoaskog reformizma. Ovdje treba imati na umu da se nedovoljno jaka latinskoamerička buržoazija oslanja na državni intervencionizam, koji je »kao praksa i kao ideologija postao veoma proširena komponenta brojnih političkih pokreta« (185). Državni intervencionizam, nacionalizam i antiimperijalizam zapravo su komponente sadržaja političkih ideja i pokreta prve polovice XX. stoljeća. Razmatrajući ideje i pokrete buržoaskog reformizma, autor prelazi na meksički institucionalizam kao pokret izrastao iz meksičke revolucije koji predstavlja izrazit primjer buržoaskog preobražaja. On se, nadalje, afirmirao kao pokret meksičkog nacionalizma i kao antiimperijalistički pokret. Za bazu je imao široke narodne slojeve (seljaštvo i radničku klasu), a kao politički vrh nacionalizmom zadojenu buržoaziju. Oslanjajući se na državu kao zaštitnika nacionalnih interesa, uspio je potisnuti radikalnije interese radničke klase, kojoj je nametnuta teza »da svoje istorijske aspiracije može da ostvari u okvirima stvorenog sistema« (196). Dakle, radničku klasu buržoazija nastoji integrirati u kapitalistički sustav.

Ni za peronizam se ne mogu tražiti uzori u drugim dijelovima svijeta. I za taj pokret, uz sudjelovanje radničke klase, karakteristično je jačanje državno-kapitalističkog intervencionizma. Naime, radnička klasa i ovdje je postala plijen reformističkih utjecaja buržoazije, koja je, pod okriljem države kao vrhovnog arbitra, skrenula revolucionarne potencijale prema klasnom miru. Inače, peronistički je pokret »imao svoju sopstvenu unutrašnju logiku baš zato što mu je osnovu činila radnička klasa« (202). Slijedi »druga faza« peronističkog pokreta, čiji razvoj usporuju vojni udari, ali ga istodobno »guraju u levo«. U sklopu daljnjeg razmatranja pokreta buržoaskog reformizma autor se zadržava na peruanskom aprizmu i demokracijanstvu (koje ima tri struje: konzervativnu, klerikalnu i kršćansko-socijalnu).

Govoreći o socijalističkim idejama i pokretima, autor konstatira da se socijalistički pokreti u početku javljaju kao

eho evropskih zbivanja. Ipak, socijalistički pokret prvi širi marksističku misao na latinskoameričkom tlu. Komunistički je pokret ovdje rano formiran (Komunistička partija Argentine osnovana je godine 1918.), a u svom je razvoju prošao kroz tri osnovne etape. Prvu treba označiti kao uspon komunističkog pokreta i ona traje sve do razdoblja »hladnog rata«. Za drugu etapu karakteristično je opadanje utjecaja komunističkog pokreta, a ona traje do osude staljinizma na XX. Kongresu KPSS. Tada započinje treća etapa, u kojoj dolazi do ponovnog uspona komunističkog pokreta. Uzroke njegova ograničenog utjecaja autor traži u nekritičnom preuzimanju tuđih političkih pogleda i nepostojanju vlastite marksističke teoretske podloge. Osim toga, godine 1928. na Šestom kongresu Kominterne prvi put je tretirana specifična latinskoamerička problematika, a godinu dana poslije na Prvoj konferenciji komunističkih partija Latinske Amerike bilo je riječi o karakteru revolucionarnog preobražaja. Američki imperijalizam ocijenjen je kao »prvi i glavni neprijatelj nacionalnog oslobođenja Latinske Amerike« (273). Raspuštanjem Kominterne godine 1943. formalno je priznata samostalnost komunističkih partija, ali su latinskoameričke partije i dalje ostale filijale centra. Tek nakon XX. kongresa KPSS stvara se povoljnija atmosfera u međunarodnom komunističkom pokretu. Komunističke partije okreću se vlastitoj stvarnosti, a kubanska revolucija označuje početak nove historijske etape u društvenom razvoju Latinske Amerike kako u oblasti prakse tako i u oblasti teorije borbe za socijalizam.

U vezi s tumačenjem kubanskog revolucionarnog procesa u osnovi postoje dva shvaćanja: ortodokсна shema s negiranjem osobitosti i, drugo, negiranje prethodne prakse revolucionarne borbe. Kod toga je bitno da se kubanska revolucija odražava na političke pokrete i koncepcije latinskoameričke ljevice. To je moguće to više što je ona odraz društvene realnosti ovog područja svijeta. Stoga je razumljivo da je ona bila poticaj formiranju nove krajnje ljevice, za koju je, međutim, karakteristična odsutnost idejno i teoretski oformljenog koncepta. Naime, sva shvaćanja svode se na koncept oružane borbe.

Nakon savjetovanja latinskoameričkih komunističkih partija u Havani godine 1964. dolazi do polarizacije na dvije struje (radikalna i umjerenija). Kada

je nakon Trikontinentalne konferencije u Havani godine 1966. formirana Latinskoamerička organizacija solidarnosti, zamišljena kao institucionalizacija kubanskih ideja i iskustava, još više je pospješena radikalizacija procesa diferencijacije.

Oko ocjene karaktera društvenog preobražaja postoje ozbiljna kolebanja. Ipak dolazi do približavanja u nekim ocjenama. Najveći dio socijalističke ljevice (socijalisti, komunisti, trockisti) ima za cilj izgradnju socijalističkog društva, premda to neke grupe spominju samo deklarativno. Komunistički i socijalistički pokreti jedinstveni su i u mišljenju da u sadašnjoj etapi borbe nema uvjeta za neposredan socijalistički preobražaj. U vezi s tim ističe se suglasnost da latinskoamerička ljevica prijeđe na etapu stvaranja preduvjeta za prijelaz u socijalizam. Što se tiče kubanske revolucije, čije iskustvo može biti dragocjeno, ona se može definirati kao jedinstven proces s dvije etape (borba za demokratske ciljeve i radikalizacija revolucije) između kojih stoji politički prevrat. Socijalna karakteristika prve etape je poliklasna struktura revolucionarnih snaga (srednji građanski slojevi, proleterijat, seljaštvo). Kada je revolucija počela radikalizirati svoju agrarnu, demokratsku, emancipatorsku i socijalnu politiku, naišla je na klasni otpor unutrašnje reakcije, ali i na osipanje svog vlastitog pokreta.

Kada je riječ o subjektima društvenog preobražaja i problemima savezništva, onda postoje također dva shvaćanja: jedni u buržoaziji vide mogućeg saveznika, dok joj drugi to odriču. I oko uloge proletarijata postoje dva shvaćanja. Komunističke partije smatraju ga subjektom i nosiocem revolucije, a nova krajnja ljevica to uvažava, ali stavlja naglasak na poljoprivredni proletarijat i seljaštvo. Čini se, međutim, da u vezi s ulogom proletarijata treba imati na umu da se radnička klasa nalazi u povoljnijim materijalnim uvjetima (u uvjetima »potrošačke revolucije«) i da je buržoazija, poučena iskustvima iz Evrope, provela niz mjera »preventivnog reformizma«.

Problemi osvajanja vlasti privlače veliku pozornost. Nakon XX. kongresa KPSS priznaje se mogućnost mirnog puta osvajanja vlasti. Pri tom se polazi od procjene da je odnos snaga u svijetu promijenjen u korist socijalizma i očekivanja da će antiimperijalistički pokret ujediniti sve progresivne snage društva.

Razmatrajući iskustva borbe za socijalizam, autor postavlja pitanja: zbog čega lijeva nije postigla veći utjecaj u političkom životu te gdje su uzroci njezine rascjepkanosti i oštre političke polarizacije. U daljnjem izlaganju pokušao je dati odgovor i na ta pitanja. Na kraju zaključuje da su »autentične socijalističke revolucije unikati i da nema modela socijalističkog preobražaja, u smislu mogućnosti ponavljanja puteva, formi, metoda borbe« (414). Stoga ni jedna revolucija »ne može biti uopštena kao model iskustva čija se rešenja mogu primjenjivati na druge sredine« (414).

Da zaključimo, Paligorićeva studija predstavlja važan prilog proučavanju političkih pokreta i koncepcija na tlu Latinske Amerike, to više što je trebalo svladati velike metodološke poteškoće, i to kako s obzirom stihijnost pokreta i odsutnost teoretskih analiza tako i na praznine u politikološkoj literaturi. Stoga ovaj rad u mnogome predstavlja pionirski pothvat.

Mile Konjević

KAREL KRATKY:
SOCIALISTICKE STATY, EVROPSKA
BEZPEČNOST A SPOLUPRACE,
PRAHA, 1972. STR. 304.

Knjiga Karela Kratkoga uklapa se u obilje literature koja se u posljednje vrijeme bavi problemima evropske sigurnosti i suradnje, potvrđujući i na taj način da teoretska razmišljanja o današnjem razvoju međunarodnih odnosa nastoje ažurno pratiti, a neki put i poduprijeti, dinamiku međunarodnih zbivanja. Posve je sigurno da u međunarodnim odnosima nema danas druge teme koja zaokuplja toliki broj istraživača. Međutim, evropska se sigurnost isto tako može promatrati s različitih aspekata, u ovisnosti o krajnjim ciljevima koje želimo vidjeti realizirane kao konkretni domet sadašnjih nastojanja.

Karel Kratky ograničio je svoj zadatak na minuciozno istraživanje stavova socijalističkih država o evropskoj sigurnosti, ne upuštajući se mnogo u reagiranja druge strane i posve ispuštajući analizu kontramjera koje su slijedile tu političku liniju. Njegova polazna osnova vezana je uz nastanak i djelovanje Lenjinove Sovjetske Rusije i shvaćanje da je moguća pobjeda socijalizma naj-

prije u jednoj zemlji, te da će ta jedna socijalistička država morati živjeti u normalnim odnosima sa svojim kapitalističkim okruženjem. Ta teza razvijena je kasnije u nizu konkretnih akcija lenjinske diplomacije, posebice pak na konferenciji u Genovi, godine 1922., gdje je jasno istaknuto da SSSR smatra političku i ekonomsku suradnju u Evropi poželjnom i mogućom.

Ukratko se osvrćući na sovjetske vanjskopolitičke inicijative poduzimane do II. svjetskog rata, Kratky nije želio tom problemu posvetiti veću pozornost, pa mu on služi tek kao naznaka daljnjih sovjetskih poteza i osnova sovjetske akcije nakon II. svjetskog rata. U tom smislu promatra se i odnos Sovjetskog Saveza prema Čehoslovačkoj uoči II. svjetskog rata, sovjetska spremnost da izvršava svoje ugovorne obveze i oklijevanje tadašnje čehoslovačke vlade da zatraži sovjetsku pomoć.

Tek je završetkom II. svjetskog rata i suradnjom stvorenom u čvrstom savezu sa SSSR-om riješeno pitanje čehoslovačke sigurnosti, kako to autor kaže, jednom zauvijek. Tu se nije radilo samo o utvrđivanju granica i osiguranju njihove nepovredivosti, nego su poslije, kada je i Čehoslovačka stupila na put izgradnje socijalizma, zajednička borba i zajednički ciljevi postali temelji na kojima počiva sigurnost poratne Čehoslovačke i njezina mirnog razvoja.

Razmatrajući razvoj poratnih odnosa, čehoslovački autor ističe da je zahvaljujući politici Sovietskog Saveza i njegovih saveznika otklonjena opasnost od jačanja njemačkog revanšizma, formirana je DR Njemačka kao garancija mira i stabilnosti u tom dijelu svijeta, riješeni su odnosi s ostalim susjednim zemljama — Poljskom i Madžarskom — i na kraju formirana je neovisna i neutralna Austrija, što je sve zajedno položaj Čehoslovačke u vrlo nestabilnom dijelu središnje Evrope učinilo znatno stabilnijim. Osim toga, čehoslovačka privreda aktivno se uključila u širu privrednu suradnju, čime su riješena neka važna ekonomska pitanja s kojima se prije susretala privreda te zemlje, te je i na tom polju stabilnost i perspektivnost daljnjeg djelovanja stvorila, kako to autor podcrtava, još bolje mogućnosti za brže svladavanje problema ekonomskog, političkog i kulturnog razvoja Čehoslovačke.

Karel Kratky shvaća probleme evropske sigurnosti i suradnje kao vrlo

kompleksnu kategoriju odnosa u kojoj nastupaju i pitanja političke, ekonomske, vojne i kulturne prirode. Ova su među sobom protkana i često puta uzajamno uvjetaovna i povezana. Stoga se i poratno razdoblje odnosa dvaju različitih sistema i dviju različitih blokovskih formacija može u Evropi promatrati kao djelovanje različitih snaga u kojima su dolazili razni događaji u prvi plan, identificirajući se ponekad s problematikom evropske sigurnosti ili suradnje, ili postajući glavno obilježje evropskih kretanja.

Tako se može govoriti o njemačkom pitanju kao kompleksu koji je djelovao na shvaćanje evropske sigurnosti, posebice u doba hladnog rata; zatim su to komplicirana pitanja razoružanja, koja su u Evropi dobila konkretne oblike u prijedlozima oko stvaranja bezatomskih zona, povlačenja stranih vojnih snaga, inspekcije i kontrole naoružanja. I na kraju treće područje u kojem se, osobito u posljednje vrijeme, počinju manifestirati ova složena evropska pitanja međusobnih odnosa, koja zadiru u sigurnost i suradnju, veže se s pojačanom suradnjom evropskih socijalističkih i kapitalističkih država, koje na osnovi načela miroljubive koegzistencije krče putove intenziviranju privrednih, kulturnih i znanstvenih interevropskih veza i odnosa.

Prihvaćajući Brežnjevljevu izjavu na sastanku predstavnika evropskih komunističkih i radničkih partija godine 1967. u Karlovym Varvima o tome da je u novim uvjetima ponovno afirmirana temeljna postavka komunističke strategije: da borba za mir nije u suprotnosti s borbom za socijalizam, čehoslovački pisac inzistira upravo na toj činjenici vezujući je uz karakter socijalističke države i uz manifestacije nezine vanjske politike. On smatra da je borba za popuštanje u međunarodnim odnosima, napose u Evropi, osnovna linija taktike i strategije socijalističkih država i da se time jačaju sigurnost i miran razvoj svjetskog socijalističkog sistema.

Stvarajući svoju vlastitu periodizaciju napora sovietske diplomacije kao i diplomacije evropskih socijalističkih država za stvaranje odnosa mira i sigurnosti u Evropi. Kratkv je podijelio to dugotrajno političko-diplomatsko djelovanje u tri velike etape.

Prva faza, koja počinje od 1941. i seže do 1954. obuhvaća sve inicijative Sovjetskog Saveza u kojima je ideja o

sigurnosti i suradnji bila postavljena pri je svega kao temelj novih odnosa u okviru antihitlerovske koalicije i gdje se smatralo da će upravo ta pretpostavka tvoriti i dalje okosnicu budućeg djelovanja antifašističke koalicije. Ta načela sovjetska diplomacija posebno je zastupala u savezničkim odnosima, u stvaranju nove svjetske organizacije — OUN, i u bilateralnim međudržavnim ugovorima, koje je u tijeku rata SSSR sklopio s nizom zemalja.

Nakon završetka rata i početnih neslaganja unutar nekadašnje koalicije taj savez vodećih kapitalističkih država i prve socijalističke zemlje ubrzo se raspao, da bi na novim klasnim načelima došlo do novog okupljanja, u kojem je nastupila značajna polarizacija kapitalističkih i socijalističkih snaga. Ta značajna konfrontacija na političkom, vojnom i ekonomskom polju postavila je u drukčijem svjetlu i pitanja sigurnosti, koja je Staljinov SSSR rješavao svojim specifičnim metodama unutar skupine evropskih zemalja narodne demokracije. Odnosi između dviju suprotnih blokovskih formacija bili su gotovo potpuno eliminirani, a sigurnost je postala parcijalna evropska kategorija vezana isključivo uz pripadnost jednom ili drugom.

Druga etapa seže od 1954 do 1956. U njoj se profiliraju novi odnosi snaga, ali isto tako i novi pogledi socijalističkih država na konkretne mogućnosti rješavanja određenih spornih problema u Evropi. Svakako da je tome u velikoj mjeri pridonio novi poststalinjski kurs (što Kratkv ne spominje), na osnovi kojeg je upravo i elasticirana sovietska vanjska politika, a samim tim i vanjsko-politička aktivnost drugih evropskih socijalističkih država. U toj etapi SSSR je vodio borbu protiv uključivanja SR Njemačke u NATO i tek nakon ulaska te zemlje u atlantski blok formiran je Varšavski ugovor, kao osnova vojno-političkog okupljanja socijalističkih država Evrope i nova formalna garancija njihove sigurnosti.

Treću etapu autor postavlja od godine 1966 pa do današnjeg kretanja i povezuje ju s općim jačanjem socijalističkih država i snaženjem oblika njihove zajedničke suradnje. U razdoblju od 1967. do 1971. obnovljeni su saveznički bilateralni ugovori o prijateljstvu, suradnji i uzajamnoj pomoći, pojačana je saveznička osnova političke i vojne suradnje u okviru Varšavskog ugovora i znatno je ubrzana suradnja na eko-

nomskom planu unutar SEVa-, čime je skupina evropskih socijalističkih država bitno ojačala svoju kompaktnost i pozicije naspram druge evropske grupacije. To svakako vrijedi i za položaj DR Njemačke, koja je u tom razdoblju uspjela izaći na međunarodnu scenu kao suverena država i uspostaviti odnose s nizom drugih zemalja.

Posebno je važno da je upravo u toj etapi djelovanja socijalističkih država, usporedo s njihovom internom i, mogli bismo reći, međunarodnom stabilizacijom, došlo do rađanja koncepcije o evropskoj sigurnosti i suradnji. Ona postaje znatno cjelovitija i s, druge strane, više prilagođena tekućim političkim potrebama i evropskim realnostima. Osim toga, u ovoj posljednjoj fazi razvoja ideje o evropskoj sigurnosti i suradnji ne radi se više o isključivom jednostranom podastiranju sovjetskih i istočnoevropskih prijedloga, nego je zahvaljujući nizu političkih i ekonomskih faktora i druga strana, odnosno Zapadna Evropa, pokazala svoj interes za prihvaćanje te ideje o zajedničkom dijalogu o pitanjima daljnje evropske sudbine. Tu svakako leži vrijednost inicijativa posljednjih godina u kojima je na različitim razinama u brojnim službenim, poluslužbenim i neslužbenim kontaktima stalno i svestrano analizirana i diskutirana evropska problematika, što je na kraju moralo uroditi plodom — realizaciji prvih mjera za sazivanje sastanka o evropskoj sigurnosti i suradnji. Samim tim nakon dugogodišnjeg upornog djelovanja, razrade različitih prijedloga, sugestija i koncepcija prišlo se ostvarenju praktičnih političkih mjera, čime je pitanje evropske sigurnosti prestalo biti isključivo teoretsko polje raspravljanja.

Karel Kratky se nije mnogo upuštao u eksplikacije pojedinih koncepcija, niti je analitički pratio njihovu uvjetovanost od općeg razvoja međunarodnih odnosa ili pak od zbivanja unutar socijalističke zajednice. On isto tako nije mnogo prostora posvetio ni prijedlozima ni kontraprijedlozima druge strane, striktno se ograničivši na iznošenje koncepcija Sovjetskog Saveza i njegovih saveznika, podortavajući da on kao povjesničar teži prije svega osvietliavanju koncepcija i prijedloga socijalističkih država. No bez obzira na ovo ograničavanje ipak nam se čini da bi rad bio daleko cjelovitiji i pregledniji da je bila sadržana i ta strana. Jer ne smije se zaboraviti da su

međunarodni odnosi, pa makar promatrani i s povjesničarske točke gledišta, vrlo dinamičan proces u kojem djeluju različite, u ovom slučaju barem dvije vrlo snažno profilirane političke skupine, te je teško vršiti analize samo stavova jedne strane izdvojeno iz šireg konteksta zbivanja.

Na kraju svoje knjige Kratky je priložio bogatu zbirku dokumenata, koja počinje s prijedlogom vlade SSSR-a o evropskoj sigurnosti iz godine 1954, a završava praškom deklaracijom zemalja članica Varšavskog ugovora iz 1972. Ta zbirka tekstova svakako je velik prilog vrijednosti ovog rada, jer omogućava da se vrlo lako prate autorova izlaganja i da se čak samim čitanjem službenih tekstova slijedi evolucija stavova i shvaćanja o evropskoj sigurnosti unutar skupine socijalističkih država.

(R. V.)

LONGIN PASTUSIAK:

PODZIAŁ I ZJEDNOCZENIE NIEMIEC W DYPLMACJI WIELKIEJ CZWÓRKI, Katowice, 1972. Str. 282.

Kompleksnoj njemačkoj problematici posvećen je golem broj monografija i vjerojatno je ostalo malo aspekata koji još nisu politološki obrađeni. No i unatoč tomu svaka nova knjiga koja tretira ovu zanimljivu, ali i vrlo složenu problematiku pobuđuje pozornost. To se u prvom redu može reći za radove koji dolaze iz istočnoevropskih država. Razumljivo je da zbog neposredne blizine, povijesnih iskustava i specifičnih nazora o suvremenom razvoju upravo istočnoevropski autori mogu pružiti zanimljive opservacije o njemačkom problemu, bez obzira da li ga tretiraju u njegovoj evoluciji ili obrađuju neke aktualne aspekte njemačkih, ili pak sada već međunjemaačkih odnosa.

Knjiga dra. Longina Pastusiaka, znanstvenog suradnika varšavskog instituta za međunarodne odnose, promatrana već u tom kontekstu sredine iz koje dolazi i tematike koju obrađuje, predstavlja izvanredno zanimljivo djelo. Razmatrajući podjelu Njemačke i ujedinjenje te zemlje u diplomatskim planovima velike četvorice, Pastusiak se prihvatio vrlo složena posla, u kojem je zapravo izložen gotovo kompletan poratni raz-

voj njemačkog problema. Od planova o podjeli njemačkog teritorija, zatim stvaranja dviju njemačkih država i pokušaja da se u hladnoratovskim danima mašta o ujedinjenju Njemačke silom pa do opisa prevladane faze hladnoratovskih odnosa i mjesta što ga njemački problem zauzima u suvremenom spletu međunarodnih odnosa poljski autor daje opsežnu genezu njemačkog problema vrlo solidno argumentiranu bogatom izvornom literaturom.

Osnovna teza od koje je pošao poljski politolog svodi se na činjenicu da je iz Njemačke Evropi i svijetu tradicionalno prijetila pogibelj i da bi se stoga u današnjim uvjetima to pitanje moglo prije svega vezati uz razmatranje opasnosti što ih je sve donedavno tvorila zapadnonjemačka politika. Revanšistički ciljevi SR Njemačke, pokušaji neprihvatanja suvremenih evropskih realnosti i teza o jedinstvu Njemačke, te potrebi da SR Njemačka bude jedini reprezentant njemačkog naroda odigrali su u poratnom razvoju svijeta važnu ulogu kao sastavni dijelovi pojačane konfrontacije suprotnih snaga na evropskom tlu i kao primjer eventualne pogibelji koja bi otuda Evropi mogla ponovno zaprijetiti.

Pastusiak tretira podjelu Njemačke kao sastavni dio sadašnjeg razvoja međunarodnih političkih odnosa, posebice kao sastavni dio borbe između suprotnih snaga socijalizma i kapitalizma, koja je upravo na njemačkom tlu čvrsto zacrtala svoja obilježja. Slično kao Koreja i Vijetnam, i Njemačka predstavlja onu neuralgičnu točku modernog svijeta u kojoj se vodila najžešća bitka u godinama hladnog rata, s tom iznimkom da u Njemačkoj podjela ipak nikada nije dovela do otvorenih ratnih konflikata ili provokacija većih razmjera. U pogledu mogućeg ujedinjenja dviju danas čvrsto afirmiranih njemačkih država Pastusiak, poput nekih drugih politologa sa Zapada i Istoka, drži da se radi o vrlo dugu i složenu procesu, jer je prije svega riječ o društvenim procesima koji dugo traju, ali vidi isto tako jedinu moguću šansu ujedinjenja u tome da drugi dio Njemačke, odnosno SR Njemačka, postane također socijalistička država. Tek u takvoj situaciji, u kojoj bi postojala dva jednoznačna društveno-politička i ekonomska socijalistička sistema na njemačkom tlu, moglo bi se govoriti o mogućnostima ujedinjenja.

Samim tim Pastusiak se opredijelio i protiv bilo kakvih oblika konfederacije njemačkih država ili pokušaja prihvatanja drugih oblika u kojima bi se promoviralo jedinstvu uz zadržavanje postojećih različnosti.

Razlog koji je, kako sam autor kaže, motivirao nastanak ove opsežne studije veže se uz vrlo rasprostranjeno mišljenje zapadne politologije u kojem prevladava teza da su Sovjetski Savez i njegovi saveznici glavni krivci podjele Njemačke, da su oni onemogućili sve projekte o ponovnom ujedinjenju, te da i glavne teškoće u budućnosti treba očekivati s te strane.

Polemizirajući s takvim mišljenjima, autor se služi golemom dokumentacijom da bi dokazao da je upravo na Zapadu niklo nekoliko prvih projekata o podjeli, cijepanju i razbijanju njemačkog Reicha, pa čak i onaj poluslužbeni projekt o sterilizaciji kompletnog njemačkog stanovništva kako bi se izbjegle daljnje tragedije. Analizi razvoja tih koncepcija Pastusiak je posvetio dosta prostora prateći kristalizaciju ideje o podjeli preko prvih projekata nastalih u SAD, zatim sastanaka vođa antihitlerovske koalicije i konačne finalizacije podjele nakon završenog rata. Pri tom je upotrijebljeno obilje materijala iz sovjetskih, njemačkih i poljskih arhiva, što znatno povećava vrijednost ovog dijela knjige.

Prateći razvoj njemačkog pitanja nakon drugog svjetskog rata, pisac ga promatra u sklopu djelovanja, odnosno potonjeg raspada antihitlerovske koalicije i stvaranja sve veće napetosti u odnosima između nekadašnjih saveznika, da bi u godinama hladnog rata njemačko pitanje ponovno dobilo posebnu vrijednost za obje strane. I tu Pastusiak okrivljuje zapadne saveznike za stvaranje prve njemačke države od teritorija svojih zona, isto tako i zapadnonjemačku buržoaziju, koja je u trenutku mogućeg izbora: samostalna i neovisna jedinstvena Njemačka ili podijeljena zemlja u kojoj će postojati kapitalistička Njemačka u krilu atlantskog svijeta, decidirano glasala za ovu drugu varijantu, uključujući se time, čini se, zauvijek u zapadni sistem veza i odnosa. Svakako da je tu uz aspiracije njemačke buržoazije posebno mjesto imala i američka politika, kojoj je u godinama hladnog rata bilo prijeko potrebno tako važno i potencijalno čvrsto uporište u Evropi. Osim toga globalna strategija

američkog djelovanja i akcije provedene u duhu »containmenta« komunizma iziskivale su što tješnje okupljanje svih antisocijalističkih i antikomunističkih snaga i ujedinjavanje njihovih ideoloških, ekonomskih i političkih napora pod vodstvom Sjedinjenih Država. A kako je njemački teritorij postao istodobno i graničnom linijom između dvaju sustava i dvaju različitih blokova, jasno je bilo da su SAD uložile znatne napore da se održi postojeća podjela i da se zapadni dio Njemačke čvrsto integrira u granicama zapadnog bloka.

U godinama hladnog rata pitanje ujedinjenja Njemačke propagandno se pokušavalo riješiti upotrebom svih mogućih sredstava, međutim sila u praksi nikada nije bila primijenjena. S vremenom, kada je došlo do uspostavljanja nuklearnog balansa snaga, otklonjene su takve kombinacije i Zapad je, kako to piše Pastusiak, rasprave o ujedinjenju Njemačke zadržao više kao temu razgovora, a ne kao ozbiljno i realistično stajalište. Tu je svakako u pravu Hans Morgenthau, koji kaže da je s ujedinjenjem Njemačke kao i s vremenom, da svatko o tome priča, ali ništa ne čini, jer nije u stanju da što ozbiljnije učini. Osim toga sigurno je da i javno mnijenje ne samo na Istoku, nego i na Zapadu ne bi bilo zainteresirano za realizaciju takvog ujedinjenja. Poljski autor osvrće se i na klimu u samoj SR Njemačkoj i navodi različita mišljenja o mogućnostima ujedinjenja, da bi ta svoja razmatranja na neki način zaključio riječima Karla Jaspersa: »Već dugi niz godina uvjeren sam da su traženja ujedinjenja nerealistička... ona su nerealna filozofski i politički. Konceptija ujedinjenja uzima kao model bismarckovsku državu... Ali u tijeku potonjih događaja ta je država postala nepovratna povijest. Ujedinjenje znači nepriznavanje nečega što je bilo — krievje samih Nijemaca.»

Analizirajući politiku Sovjetskog Saveza i njegovih saveznika iz Varšavskog ugovora, Pastusiak upozorava na različite sovjetske inicijative za rješavanje njemačkog pitanja u kojima je uvijek dominirao zahtjev za osiguranje evropskog mira i stvaranje takve situacije u kojoj evropskim narodima ne bi iz Njemačke prijetila pogibelj. Ta politička linija konzekventna je u svom osnovnom traženju od godina. Drugog svjetskog rata pa sve do sadašnjih napora da se

u Evropi prizna politički *status quo* i prihvate postojeće granice evropskih država, a svakako prije svega da se prizna postojanje svih evropskih država.

Na kraju svoje knjige Pastusiak se posebno osvrće na najnoviju fazu evropskih odnosa i Brandtovu politiku, koja je svakako unijela nove komponente i u njemačko pitanje. Polazeći od činjenice da je u Evropi nastupila nova politička klima i da treba prihvatiti koegzistenciju socijalizma i kapitalizma kao realnu kategoriju, Brandt je i odnose njemačkih država podredio tom novom, za SR Njemačku vrlo radikalnom gledanju, u kojem danas dominira napor da se osigura mir umjesto nekadašnje vojno-političke konfrontacije. Iako je knjiga pisana već u vrijeme potpisanih ugovora između SR Njemačke i SSSR-a i Poljske i SR Njemačke, kao i u jeku pregovora između dviju njemačkih država, poljski autor nije podlegao optimističkom raspoloženju, tvrdeći da je SR Njemačka, i unatoč tomu što su na vlasti socijaldemokrati kapitalistička država, da je u njoj na vlasti klasa koja je do tada doživjela i preživjela mnoge kataklizme, ali koja je ipak pokazala vrlo snažnu personalnu stabilizaciju, što svakako ne treba smetnuti s uma.

Osvrćući se na mogućnosti rješavanja njemačkog pitanja, odnosno mogućnosti njemačkog ujedinjenja, poljski pisac bio je vrlo precizan u svojim konstatacijama. Odbijajući svaku pomisao na neutralizaciju njemačkih država i na stvaranje jedinstvene neutralne Njemačke, on piše da je u današnjim uvjetima na tako važnom evropskom punktu nemoguće održati neutralnost u praksi političkog života, a posebno s obzirom da bi se s trenutkom ujedinjenja pojavio novi ne samo ekonomski, nego vjerojatno i vojno-politički kolos na evropskom prostoru. Kratko postavljajući shvaćanja socijalističkih država, autor kaže da je primjer DDR-a posebno važan za daljnji razvoj socijalizma u svijetu, s obzirom da je riječ o visoko razvijenoj industrijskoj zemlji, koja upravo na osnovi toga može djelovati na drugu njemačku državu i na Evropu. Zbog toga »zemlje našeg bloka ne mogu dopustiti ni razmišljanja o prijedlogu da se radi neutralizacije obje države liše toga dragocjenog punkta svjetskog socijalističkog sistema«.

Drugi razlog veže se uz pitanje sigurnosti, i to ne samo najbližih njemač-

kih susjeda, kamo pripada svakako i Poljska, nego znatno šire od toga. Dvije njemačke države čvrsto su danas integrirane u suprotnim vojno-političkim koalicijama, što je dublji rezultat podijeljenosti suvremene Evrope i njezinih političkih pravaca razvoja.

Ovim razmatranjima ideološko-političke i sigurnosne prirode dodali bismo s naše strane i veliko značenje što ga DDR ima za razvoj suradnje unutar SEV-a i mjesto koje DDR kao razvijena socijalistička država zauzima u socijalističkoj podjeli rada. To je svakako razlog više da se kao čvrsta realnost prihvati i Pastusiakova ocjena da je ujedinenje Njemačke stvar vrlo daleke mogućnosti, odnosno da će tek daljnje generacije možda o tome raspravljati.

U svakom slučaju za današnju Evropu od posebnog je interesa da se odnosi

između dviju njemačkih država normaliziraju, da u Brandtovoju politici nestanu neka maštanja o tzv. specijalnim međunjemačkim odnosima, jer je praksa dosadašnjeg života pokazala da na njemačkom tlu postoje i djeluju, i to vrlo uspješno, dvije njemačke države, te da posve normalno da te dvije države imaju sređene međudržavne odnose poput svih ostalih suvremenih država.

Bogatstvom upotrijebljene literature, nekim otvorenim refleksijama i konciznim stilom knjiga Longina Pastusiaka pridružuje se boljim knjigama napisanim o njemačkom problemu i istodobno može služiti kao solidan putokaz u analiziranju geneze njemačkog poratnog razvoja i aktivnosti velikih sila.

R. Vukadinović